

Ereszködött. — Vizessé, nedvessé, szívóssá válik. „Ebbe az esős időbe a csomók mind *mögereszködtek*, attú félök, hogy kicsirásónnak“.

Értetlen. — Buta értelmetlen nehéz felfogású, akinek nem lehet valamit megmagyarázni.

Ésenkődik. — Kér, könyörög, nagyon kér. „É köllött engennöm a bálba azt a kölköt, mert annyira *esenkődött*, hogy nem birtam ellené ani“.

Észelel. — Elinal, elszökik, angolosan távozik valahonnan. Olyankor alkalmazták, ha az illetőnek oka van a távozásra. „A Korsós komának szöréncséje vót, hogy idejibe *é szelét*, mér ütet is é legyéték vóna“.

É szellent. — Az előbbivel azonos csak a távozás még észrevétlenebb, még finomabban történik.

Eszkából. — Valamit megalkot, de nagyon kínosan, nagyon hiányosan, hozzánemértéssel, nagygyázva, kontárul. — „Nincs a szöllőjükbe gunyhó sé, csak a szüret alkalmára *eszkábátak* össze égy rossz kulipintyót“.

É tanyázik. — Eltölti az időt valahol, huzamosabb ideig tartózkodik valahol, ahol nem volna szükséges. „Olyan úrhatnám gyereke van neki, aki nem tösz körösztü égy gaz szalat, hanem hun égyik, hun másik testvérjiné *tanyázik*“.

Eveszelődik. — Lassankint semmivé válik, észrevétlenül tűnik el valami idők folyamán. „Jobb szeretném a tehén árát égy summába mögkapni, mer ha apródonkét aggyák mög, sémmi hasznát sé vöszöm, mer csak *é veszelődik*“.

(Folytatjuk).

Kiss László.

S Z E M L E

Szabó István: Ugocsa megye. Budapest, M. Tud. Akadémia, 1937, I—XII, 1—615 l., négy melléklettel. (Magyarság és Nemzetiség. Tanulmányok a magyar népiségtörténet köréből. I. sorozat, I. kötet).

Szabó István műve mint a Magyarság és Nemzetiség című gyűjtemény első kötete jelent meg. A gyűjteményt Hóman Bálint és Dománovszky Sándor közreműködésével Mályusz Elemér szerkeszti, akiknek célkitűzése szerint a gyűjtemény a magyar népiség történetének monografikus feldolgozásait kívánja nyújtani olyanformán, hogy az első sorozat megvényként adja a forrásanyagot és annak feldolgozását, a tervezett második soro-

zat pedig az egyes nagyobb magyar néprészek életét ismerteti meg majd összefoglalóan „a népiségtörténetet alkotó valamennyi rész-tudomány“ segítségével. A szerkesztők szerint ugyanis „elérkezett már az ideje, hogy a nép ne csak az állammal való kapcsolatai révén tétessék vizsgálat tárgyává, hanem önmagában is“. A jelen kötet szerzője pedig megjegyzi bevezetésében, hogy előadásába esetenként kénytelen volt település-, birtok-, társadalom-, gazdaság- és politikatörténeti megfigyeléseket is beleszőni, mert a számszerű adatok önmagukban még nem világítanak reá azokra a tényezőkre, amelyek a nemzetiségi megoszlást előidézik, úgyszólván ezen kénytelenség következtében műve tényleg nagyon sok irányú tanulságot tartalmaz.

A sorozat jelen kötete, amely a következőknek is bizonyára mintául kíván szolgálni, a módszertani bevezetésen kívül két részből áll. Az első rész „Az eredmény“, a második rész „Az adatok“ címet viseli. A fordított sorrendet minedenesetre természetesebbnek éreznék. Az adattárban szerzünk a falunevek betűsorában közli az egyes települések lakosaira és földrajzi neveire vonatkozó adatokat a legrégebb időktől 1775-ig, amikor is egy urbéri tabella készült. Az adatokat azonban megelőzik az egyes faluk település-, birtok- és népiségtörténetére vonatkozó összefoglalások. A betűrendnél talán mégis jobb lett volna az egyes falukra vonatkozó adatoknak települési csoportok szerint való rendszerezése, amire szerzünk is gondolt, mert így az olvasónak rengeteget kell lapoznia, ha valaminek utána akar nézni. És ebben az esetben sok elemzés az adattárba kerülhetett volna, ami folyamatosabbá tette volna sok helyütt az első rész szövegét. A lakosokra vonatkozó névadatok óriási tömegét nagyon gondos és módszerében mintaszerű elemzés alapján nemzetiségek szerint csoportosítja. A névelemzésben Kniezsa István volt segítségére, aki a nem magyar eredetű földrajzi neveket is magyarázta. A földrajzi neveket illetőleg azonban néhány kifogásolni valóm már volna. Először is helytelen, hogy Szabó a falunevekre vonatkozó adatokat nem datálja évszámmal, amikor a határrésznevekre vonatkozóan ezt a legnagyobb gondossággal megteszi, pedig valamely névalak időkorá sok esetben a név etimológiája szempontjából sem közönyös. Továbbá nélkülözzük a községnevek ruthén és oláh névalakjainak jegyzékét (egyetlen falunak sem közli oláh nevét), valamint ezeknek egymáshoz és különösen a magyar nevekhez való viszonyáról szóló összefoglaló fejtegetést, pedig sok esetben valamely településnév nyelvi alakja is megvilágíthatja valamely népnél az illető vidéken való megjelenésének, illetve megtelepülésének korát. Helyes lett volna továbbá a terület vízneveit, amelyeknek különösen nagy jelentőségük van településtörténeti szempontból, rendszeres jegyzékbe foglalni. Továbbá hasznos lett volna az egyes faluknál a mai határ-

részneveket vagy legalább is a Pesty-féle gyűjteményben található névadatokat is közzétenni. A modern nevek között is lehetnek ugyanis elvéve ősi elnevezések, ha azokról oklevelekben esetleg nem történik is említés, ezenkívül pedig sok szempontból hasznos lett volna tudni, hogy a mai határrésznevekben mennyiben élnek tovább a régi határrésznevek, sőt némely esetben talán ép a mai névalakból lehetne felismerni és magyarázni valamely oklevél torzult névváltozatát. Meg kell jegyezni, hogy ilyen nagy tömeg régi földrajzi nevet még egyetlen hasonló nagyságú területről sem tettek közzé, úgyhogy Szabó névadatai a nyelvész számára is sok tanulságot jelenthetnek (a Mutatóban csak a földrajzi nevek vannak jegyzékbe foglalva). És itt jegyezhetem meg, hogy Szabó az adatok tekintetében Komáromy András korábbi kéziratot gyűjteményét is felhasználhatta.

A földrajzi neveket részint Szabó, részint Kniezsa magyarázta. Etimológiáik általában helyesek. Azonban hasznos lett volna a névanyagot valamelyik oláh nyelvészünkkel is átnézni, mert például annyit még az én semmis oláh nyelvismereteim segítségével is meg tudok állapítani, hogy az ismeretlen jelentésűnek mondott *Kornét* határrésznév oláh eredetű és „somos“ a jelentése és gyaníthatólag ilyen eredetűek a *Kornihát*, *Korniközi* határrésznevek is (oláh *corn* „som“).

Nagyobb hibája a munkának, hogy Szabó a földrajzi neveket népiség- és településtörténeti szempontból nem igen tudja megszólaltatni. Így előadása mintaszerű és megállapításai teljesen plauzibilisak azokban a fejezetekben, amelyekben történeti adatokra és a személy- és családnévelemzéseinek eredményeire támaszkodhatott; ellenben a legrégebbi korra vonatkozó település- és népiségtörténeti fejtegetései, amelyekre nézve szükségszerűleg a földrajzi nevek a legfontosabb források, már nemesak hogy homályosak, hanem sok esetben a komplikált következtetések útján kialakult nézetei elfogadhatatlanok is.

Hibás mindjárt az, amit a magyarság megtelepülésének koráról mond. Szerinte ugyanis a királyi hatalom szervezetének és az első településeknek nyomai Ugocsában a XII. század második felében jelentek meg. Az Anonymus, akit Szabó tévesen II. Béla jegyzőjének tart, említi ugyan Ugocsát, de ez szerzőnk erőltetett okoskodása szerint csak annyit jelent, hogy a magyarság II. Béla korában csak Ugocsáig szállta meg a Tisza mellékét, da magát Ugocsát még nem, és nem veszi észre azt az ellenmondást, amelybe a név etimológiájával belekeveredett, amikor azt magyar eredetűnek mondta: az egykori *Ugocea* falu körülbelül a megye közepén a mai Szászfalu helyén volt. Ellenben az egykori Ugocsával szomszédos mai Gödényháza határában 1262-ben említett *Long* erdőnév világosan tanúsítja, hogy a magyarok az egykori *Ugocea* falu

környékét legkésőbb a 11. században szállták meg, mert a név későbbi alakja a magyarban már *lug* lett volna: időközben ugyanis a szláv nyelvekben az egykori orrhangú magánhangzók eltűntek. Melich az ilyen hangalakú szláv-magyar helynevekből 9.—10. századi megszállásra következtet, én azonban óvatosabb akarok lenni. Mivel pedig Ugocsa egyéb szláv eredetű magyar helyneveiben az egykori szláv orrhangú magánhangzóknak már semmi nyoma nincs, a magyarok nyilván csak a Tiszamellék egyes pontjait szállták meg előőrsszerűen a 11. században. Az egész terület megszállása pedig csak abban a korban következett be, amikor orrhangú magánhangzók már semmiképp sem voltak a szláv nyelvekben, vagyis legkorábban a 12. század elején.

Ugyan Szabónak is szemet szúrt a megyében előforduló sok szláv víznév és határrésznev, amelyek sem kronológiailag, sem nyelvtanilag nem hozhatók kapcsolatba a ruthénekkal, ezért azokat a csupán „sejthető” szláv „szórványoknak” tulajdonítja, amelyek a „népvándorlás hullámaiból” itt fennmaradtak. Melichnek a honfoglaláskori Magyarországról szóló művében ugyanis Szabó az ugocsai szlávokra vonatkozólag semmit sem talált, ellenben a „Die slawischen Ortsnamen der Theissebene” című tanulmányomból azt is megtudhatta volna, hogy Ugocsában, valamint az egész felső Tisza mellékén tótok laktak. Erre nézve két újabb bizonyítékot Szabó névadatai is tartalmaznak. Az egyik a Tiszakeresztúron említett *Sedlice* határrésznev (1309), amelyről Kniezsa is megállapítja, hogy csak nyugati szláv eredetű lehet; ez más szavakkal a tótot jelenti, mert például lengyelek vagy szorbok után Ugocsában mégsem kereskedhetnénk. A másik a *Lekence* víznév (1319), amely Kniezsa bizonyítása szerint szláv *lěkno* „vizi lilium” szóból származik. Ez a szó azonban csak a nyugati szláv nyelvekben volt és van meg, tehát a névadók ebben az esetben is csak tótok lehettek.

Azok a szlávok azonban, akik Ugocsa vizeit elnevezték és sok határrésznek nevet adtak, nem valami nomád nép módjára kószáltak össze-vissza Ugocsában, hanem apró falukban lakva szorgalmasan művelték a földet. Szabónak tehát elsősorban is azt kellett volna megállapítania, hogy melyek Ugocsa megyének ősi szláv települései és hogy milyen viszony lehetett a magyarság és az itt talált szláv lakosság között. Sajnos azonban Szabó tisztánlátását ebben a vonatkozásban Melich tanai szintén elhomályosították, úgyhogy nem ezt tekinti a feladatának, hanem azt, hogy lehetőleg sok faluról mutassa ki annak magyar eredetét. Pedig sok vonatkozásban más eredményre jutott volna Ugocsa árpádkori települési és népi viszonyait illetőleg, ha nem ijed meg a szlávoktól. Erre nézve a következőkben néhány példát említünk és egyuttal azt is bemutatjuk, hogy mennyiben hasznosíthatók a földrajzi nevek népiségtörténeti szempontból.

Szabó történeti adatok alapján világosan kimutatja, hogy a megye déli felében lévő Bábony, amelynek ősi területén később több falu alakult, már a 13. század elején a Káta nemzetség birtokában volt. Feltétele szerint a nemzetség ugoesai ágának őse lakatlan területként „fogta fel“ ezen területet, amely ekkor talán még a gyepün kívül esett, és azután benépesítette magyar jobbágyokkal (56. l.). Lássuk már most, hogy fest ezen településtörténeti feltevés a helynevek tükrében. A *Bábony* név Knieszsa szerint (280 l.) valószínűleg a szláv *baba* szóból való szláv -oň képzős személynév, de a helynév mindenestre „a magyar helynévadási törvények szerint keletkezett“; a helynév személynévi eredete mellett szerinte még a név ruthén *Baboňa* és *Babinec* alakja is bizonyít, ezek ugyanis a szláv személynévi helynevek alakjának felelnek meg. Ahány állítás, annyi tévedés. Szabó István ugyanis valószínűleg csak a *Bábony* név-etimológiájára nézve kérte ki Knieszsa véleményét, anélkül azonban, hogy az ő forrásaiban előforduló legrégebb *Babun* névalakot is, amely t. i. Csánkiban nem szerepel, tudomására hozta volna. Valami eredeti -*cny* szóvégből ugyanis a magyarban sohasem fejlődhetett volna -*uny*; a hangfejlődés t. i. csak a megfordított irányban lehetséges. Ha pedig ezen magyarázat leírásakor Knieszsa Szabó könyvének végző megállapítását ismerte volna a ruthének megtelepedését illetőleg, akkor a ruthén névalakokra semmiesetre sem hivatkozott volna, mert hisz Szabó szerint a ruthének csak a 14. század közepén telepedtek meg, de nem a megye déli, hanem északi részében. A név késői átvételét a név ruthén *Babcňa* alakja is világosan tanúsítja, vagyis a ruthének már csak az -*uny*-ből fejlődött -*ony* végződéssel ismerték meg ezt a nevet, amelyet saját helynévadásuk módjára vettek át, anélkül hogy még csak sejthették volna is, hogy az átvett helynév személynévi eredetű. Hogy azonban Bábony legrégebbi telepesei nem magyarok voltak, azt világosan tanúsítja az a körülmény, hogy régi határrésznevei között két kétségtelen szláv név is akad, amelyek már az oklevelekben is többször vannak említve. Ezek: *Nakol* és *Pelsöc*.¹ Ezt a Bábony eredetére vonatkozó elméletét zavaró kellemetlen tényt Szabó annak a feltevésével igyekszik kiküszöbölni, hogy ezek a nevek „nyilvánvalóan“ az Avas-vidék szlávval keveredő hegyvidéki lakosaitól származnak. Amikor Szabó ezt leírta, bizonyosan nem volt előtte a térkép. A Pelsöc hegy ugyanis Bábony és az 1300 körül alapított és manapság is színmagyar Tamásváralja faluk között emelkedik, így tehát ezt a hegyet az Avas-vidék oláhjai semmiféle körülmények között el nem nevezhették.

¹ A *Nakol* név pontos jelentését nem ismerem, azonban szláv országokban mindenütt vannak ilyen helynevek, mint *Naklo*, *Nakle*, *Naklb* (v. ö. Miklosich: Die Bildung der sl. ON aus Appell. 368. sz.). *Pelsöc* < szl. *Plěšivcb* „kopaszhegy“ (Knieszsa).

Mivel tehát Bábony ősi lakói szlávok voltak, a *Bábony* név eredetét is ebben az irányban kell szükségszerűleg keresnünk. A név magyarozatánál természetszerűleg a legrégebb *Babun* névalakból kell kiindulnunk. Mivel pedig a magyarban a szóvégi *-un* korábbi *-in* végződésből származhatott, a szláv *Babin* névalakot tekinthetjük a magyar név ősenek, amely név helynévként talán minden szláv népnél megvan (a *Baba* szn.-ből *-in* képzővel, jelentése: „*Baba* nevű emberé“). Sőt azt is meg tudjuk mondani, hogy miféle szlávok laktak a magyar megszállás előtt Bábonyban: t. i. tótok; Bábony 1319-i határleírásban van ugyanis megemlítve az a *Lekence* pataknev, amelyről már megemlékeztünk. Erről a névről, amelyet pedig még kronológailag sem lehetne az Avas-vidék oláh-szláv lakosságával kapcsolatba hozni, Szabó teljességgel megfeledkezett. A magyarok telepe Bábonyban — úgy látszik — eredetileg a szlávoké mellett volt, mert a falu egy ízben *Keechbabun* néven van említve, amely névalakban a *ch* nyilván másolási vagy olvasási hibából származott *th*-ből. A felhozottakból tehát nyilvánvaló, hogy Bábony esetében a Káta nembeliek nem valami lakatlan senki földjét szállták meg önhatalmulag, hanem csak királyi adományként kerülhettek egy nagy határral bíró lakott tót falu birtokába, amelynek a határában — amint ezt már Szabó István is helyesen kifejti — csakhamar több magyar falut alapítottak.

Azok a szlávok, akik Bábonyt elnevezték, valószínűleg nem maguk a bábonyi tótok voltak, hanem a környékbeliek, akiknek a nyomai a környék helyneveiben meg is maradtak. Csak persze nem szabad erőnek erejével magyar eredetűnek mondani olyan faluneveket, amelyek szláv névadáson alapulnak.

Bábonytól délre találjuk Turterebest, amely azonban eredetileg Szatmárvármegyéhez tartozott. Neve már 1216-ban szerepel. A *Terebes* név Kniezsa szerint a szláv *Trëbiš—Trëbeš* szn.-ből származik, amihez Szabó azt fűzi hozzá, hogy a falu neve szláv eredetű ugyan, de a helynévadás módja magyar jellegű (95 és 525 l.), amin bizonyára azt érti, hogy a név nincsen a szláv *-ov* végződéssel ellátva. Az okoskodás azonban téves, illetve a következtetés elhamarkodott, amennyiben *Trëbeš* helynév például Csehországban is akad,² így tehát a magyar *Terebes* is ugyanolyan jellegű helynév lehet. De származhatott a *Terebes* helynév a szláv *trëbiti* „irtani“ szóból is. Korábban én is így magyaráztam ezt a nevet; erre pedig elsősorban is az a körülmény készített, hogy egy ízben Csánki szerint *Theketerebes* néven van említve. A fejszével való erdőirtás primitív módja ugyanis az, hogy a tőkét nem emelik ki a földből, hanem égetéssel akadályozzák meg a tőkék kisarjadzását; az elszenesedett tőkék azonban kiirthadásukig a földben maradnak.

² V. ö. Miklosich, Die Bildung der ON aus PN im Slaw. 323. sz. — A cseh *Trëbeš* hn. a *Trëbech* szn.-ből származik a hozzátartozást jelentő melléknévi *j* képzővel.

Szabó azonban a Csánkinál olvasható *Theketerebes* névváltozatot nem hozza. Vajjon ez azt jelenti-e, hogy Csánki tévesen egy a szatmármegyei Töketeresbesre vonatkozó névadatot vont ide? Ha ugyanis Turterebes neve tényleg előfordult volna *Theketerebes* alakban is, akkor a felhozottak szerint alig lehet kétséges, hogy név eredetileg írtást jelentett a szlávban. Hogy pedig Turterebes őslakói szlávok voltak, azt teljesen kétségtelenné teszi a *Turc* pataknak a neve (már 1319-ben említve van). Ez a pataknév ugyanis, amint ezt Kniezsa nyomán Szabó is megemlíti, szláv névadáson alapul „kis Tur“ jelentésben. Ilyen módon természetesen csak a torkolatánál nevezhették el ezt a patakot, nem pedig az eredeténél az avasi hegyekben, ahol különben senkisémm lakott. Azon a tájon, ahol a Turc patak kilép a hegyek közül, alakult valamikor a 14. század körül Nagy-gérce. A *Gérce* helynévről Szabó azt hiszi, hogy valami magyar szn. lappang benne. Ebben alighanem szintén téved; Ugocsában ugyanis azok a kiscsemesi faluk, amelyek még a 13. század első felében alakultak, már nem a régi magyar helynévadás módján vannak megnevezve, vagyis egyszerűen személynévvél, hanem a *falu* szóval alkotnak már birtokosjelzős összetételt: ez világosan kitűnik Farkasfalva keletkezésére vonatkozó adatokból (77. l.). Ezért valószínűbbnek kell tartanunk, hogy a *Gérce* név itt a szláv *Gorice* névből származott (*gora* „hegy“).

Bábonytól nyugatra találjuk Halmit, amely falu 1217-ben már a Várad Reg.-ban is előfordul. A név magyarnak látszik, bár végződését megmagyarázni nem igen tudjuk, de az sem lehetetlen, hogy nem magyar névadáson alapul, hanem már a szlávok is *Chlm*-nak nevezték, ezt a névalakot ugyanis a magyarok könnyen helyettesíthették volna az óm. *Cholm* szóalakkal. Bár Halmi ma is magyar és a ránkmaradt nagyszámú falubeli jobbagynév tanúsága szerint mindig is az volt, a falu határ rész-elnevezései között mégis akad világos szláv eredetű név is (ez *Cselöc*, amely Kniezsa szerint szláv *Čelovce*-ből származik). Ennél is fontosabb azonban az, hogy a Halmin túl található *Dabolc* falu neve ismét világosan szláv névadáson alapul (< szláv *Dubovcb* < *Dqbovcb* „tölgyes“), így tehát valószínűbb, hogy a *Halmi* név nem-magyar eredetű, mert hisz a falu keleti szomszédjának Bábonynak a neve is, amint látuk, szláv névadáson alapul.

A felhozottak szerint Ugocsa megye déli fele a magyar megszállás korában sem volt néptelen. Az itteni három-négy kis tót falunak a népessége azonban mindenesetre nagyon csekély lehetett, mert hisz az adatok tanúsága szerint hamarosan elmagyarosodott. A *Dabolc* név hangalakjából pedig azt is megállapíthatjuk, hogy a magyarság később szállta meg a megye déli felét, mint a középső részét Királyháza környékén (v. ö. a *Long* névről mondottakkal).

Szabó István azt látszik hinni, hogyha valamely falu neve magyar névadáson alapul, ebben az esetben az illető falu már

kétségtelenül magyar alapítású községnek tekinthető. Erről azonban szó sem lehet, mert bizony a települések nevei nem olyan állandók a település kezdeti korában mint azt általában hinni szokták. „Westungarn im Mittelalter“ című tanulmányomban több példát hoztam fel arra nézve, hogy nemcsak a falunévek, hanem sok esetben még a víznevek is változnak. Nyilván nincs ez másképp Ugocsában sem. Tiszakeresztur neve például terra-ként már 1260-ban említve van (Szabó, 57. l.), ami azt jelenti, hogy itt már 1260 előtt volt egy a szent kereszt tiszteletére szentelt templom. A falunak azonban a templom felépítése előtt is bizonyára volt már valami neve. Hogy pedig ez a név szláv eredetű lehetett, azt abból következtethetjük, hogy a területén 1309-ben említve van az a *Sealice* határrész, amely névalak — amint erről már szólunk — azt tanúsítja, hogy Tiszakeresztur eredeti telepesei tótok voltak.

Az árpádkori Ugocsa megyében több jelentősebb „szász“ telep is volt. A batári „szászok“ már 1216-ban vannak említve „Flandrenses“ néven a szatmármegyei Mikola határleírásában és a váradi registrumban; a Tisza melléki vagyis, nagyszöllősi, nagyszászi, feketeardói és királyházi szász hospesekről pedig egy 1262-i oklevélben van először szó. Szabó azt hiszi, hogy a tatárjárás után³ a batári hospesek felhúzódtak „a jobb védelmi lehetőségeket ígérő királyi ház mellé“. Ez nagyon furcsa feltevés, mert hisz a királyházai „domus regalis“ néven emlegetett vadászkastély is bizonyára csak egyszerű boronaház volt, nem pedig valami kővár. Hivatkozik feltevése érdekében az adattárra való utalással arra is, hogy Batáron a 14.—15. századi adatokban a flandriaiaknak már nincs nyomuk. Csakhogy az adattárban egyetlen 14. századi névadatot sem közöl, 1429-ből pedig egy személynevet, 1459-ből pedig egy másikat. Így tehát ez a két név mint bizonyíték szóba sem jöhet arra nézve, hogy a batári flandriaiak elköltöztek volna. Ellenben, ha nagyobb figyelemmel lett volna Szabó a földrajzi nevekre, akkor észre kellett volna vennie, hogy Batáron a magyarok és a szászok együtt éltek olyanformán, hogy földjeik el voltak egymástól különítve: 1477-ben ugyanis említve van itt egy *Zazhegher* (Szász eger) nevű erdő. Bizonyára elkülönözve laktak a magyarok és szászok Batáron is, mint ahogy Nagyszöllősen is volt egy *Magyar vég* és egy *Szász vég* nevű utca (428. l.).⁴

Szabó nemcsak hogy flandriai eredetűeknek tartja a tisz-

³ Meg kell jegyezni, hogy a tatárjárás egyáltalán nem okozott olyan nagy pusztulást Ugocsában, mint aminőt Szabó tulajdonít annak, hisz az 1230 körül alapított kisnemesi faluk is szinte kivétel nélkül megmaradtak, pedig ezek a tatárjárás idején még igazán csak kis kezdetleges telepek lehettek.

⁴ Hogy a határ Nagyszöllősen is el volt a magyarok és németek között különítve, azt az *Ongoró* nevű határrész neve tanúsítja, amely nyilván a német *Ungar ou(we)* „magyar rét“ névből származott.

melléki szász telepeket, hanem még azt is felteszi egy a 14. századból származó, a feketeadói templomban látható falfestmény alapján, amely Szent Lajost ábrázolja, hogy az itteni hospések a tatárjárás után újabb flandriai telepésekkel szaporodtak meg. Szabó Istvánnak ezen merész következtetésekre felépített elméletét részletesebben ismertetni és cáfolgatni feleslegesnek tartom, mert bizony az szöges ellentétben áll a tényekkel. A tiszamelléki szász falukból ránk maradt személynévek ugyanis mind világosan felsőnémet jellegűek,⁵ ami azt jelenti, hogy az itteni „szászok“ vagy bajor vagy alemann nyelvjárást beszéltek: a „szász“ elnevezés nyilván csak rájuk ragadt. De hisz Kniezsa is a felnémet *Ablass* szóval magyarázta a nagyszöllősi *Ablaz* rétnévet (430. l.), sőt maga Szabó is a felnémet *Stillbach* szóval próbálta kapcsolatba hozni a királyházai *Stulba* erdőnévet, továbbá a felsőnémet *Kunzel* névvel magyarázta a nagyszöllősi *Kunchulpataka* 1357-i víznevet (427. l.). Ez a példa — azt hiszem — a legvilágosabban tanúsítja, hogy Szabó népességtörténeti fejtegetéseinél a földrajzi nevekre és azoknak az adattárában olvasható magyarázataira már alig gondolt, pedig amint eddigi fejtegetéseinkből is kitűnt, a földrajzi nevek egyáltalán nem megvetendő népiség- és településtörténeti források.

A felhozottak szerint flandriai származásúak csak azok a batári „szász“ telepések lehettek, akiket a források is egyértelműleg azoknak mondanak. Ezeknek a batári alnémet telepéseknek, amint említettük, viselt személynévek közül egy sem maradt ránk, összes nyelvi emlékük talán csak egy pataknev és pedig magának a Batár pataknak a neve, amelyről a településüket is elnevezték. Hogy a *Batár* név nem magyar és nem szláv eredetű, arra nézve semmi kétségünk nem lehet, Pais Dezső tehát a törökből magyarázta. Azzal pedig már vajmi keveset törődött, hogy Ugocsában hire-hamva sincs valamilyen török településnek. Magyarázata azonban formailag is teljesen elhibázott, amint ez a divatos törökös névmagyarázatoknál többnyire így van. Pais szerint ugyanis a Batár név a török *bat-mag* (recte: *bat-mak*) „alámerülni, alászállni“ igének *-ar* képzős igenévi származéka. Csakhogy Pais elfeledkezett arról, hogy az *-ar* a nomina actoris képzésére szolgál a törökben, vagyis a **bat-ar* szóval azt lehetne megnevezni, aki elmerült a patakban, de nem a patakot magát.⁶ Ellenben — azt hiszem — minden erőszakoltság nélkül kapcsolatba hozhatjuk a *Batár*

⁵ Ilyenek: *Hench* 1390, *Henchlinus* 1399 (Nagyszöllős); *Chench* 1408, *Pyncz*, *Prencz*, *Glecher* 1450 (Szászfalu). Az alnémetben, amint ismeretes, nincsen meg a *ts* affrikáta, a *-l(in)* kicsinyítő képző pedig csak a felsőnémet nyelvjáráásokban volt meg.

⁶ A keletj törökségben van ugyan egy 'mocsár' jelentésű a *bat-*töből képzett szó, ez azonban nem *bat-ar*, hanem *bat-kak* (oszm. *batak*): eredetileg olyan helyeket jelöltek meg e szóval, ahol elsüllyedni lehet.

-víznevét az óalnémet *watar* 'víz' szóval.⁷ A Batár pataknak négy szláv nevű mellékvize van: két *Esztegő*, *Csarna* és *Tarna* patakok. Ezért valószínűnek tarthatjuk, hogy a Batárnak is volt a flandriaiak megtelepedése előtt valami szláv neve és csupán annyi történt, hogy a Batár alsó folyásánál divatba jött új név kiszorította a használatból a folyó régi nevét. Ugyanezt a jelenséget azonban Nyugatmagyarországon is több esetben megfigyelhetjük; így például a *Répcse* régi *Spracá* nevét a folyó alsó folyásának vidékén keletkezett *Rabica* foglalta el, ugyanúgy a *Soborja* nevet a magyar *Gyöngyös*, aminek ellenére azonban a Gyöngyös régi szláv nevű mellékpatakjai nevüket megtartották a Batár mellékvizeinek elnevezéseivel hasonlóan.⁸ Talán *Trnava* volt a Batár régi neve; a Batár felső folyásának vidékén találjuk ugyanis Gödényházát, amelynek régi neve *Tornatelek* volt, amely név szláv *Trnava* víznévből származhatott. Ebből természetesen az is következik, hogy a flandriaiak megtelepedése korában a Batár alsó folyása még néptelen volt. Ez így is van, mert hisz történeti adatok is tanúsítják, hogy a Batár-Tisza-köz kismemesi faluit csak a 13. század elején alapították, de ezt tanúsítják ezen faluknak *-falva*-típusú nevei is. Szabó István gyanítása szerint Batáron kívül más falukban is lehettek itt flandriai telepések. A Batárközön ilyen szempontból első sorban is Bökényre gondolhatunk, bár Bökényben van régi szláv határrésznév (*Darnó*), amilyen Batáron és a tőle délre eső falukban, úgymint Fertősalmáson, Csedregen, Kökényesden és Nevetlenfaluban nincs (természetesen ezekben a falukban szláv eredetű víznév sem akad). Továbbá figyelembe vehetjük azt is, hogy a Batártól északra eső Forgolányt a legnagyobb valószínűséggel egy flandriai hospesnek a kismemesség sorába került utóda alapította (Szabó, 352). A felhozottak szerint tehát valószínűnek látszik, hogy a magyarok Batáron és környékén későbbi telepések mint a flandriaiak (ezt különben Szabó is felteszi): csak így érthető ugyanis, hogy az alnémet *Batár* víznév átkerült a magyarba is.

Ezek után csak néhány érdekesebb ugocsi földrajzi névről akarok még megemlékezni.

A *Dob-Dab* helynév a legnagyobb valószínűség szerint a szláv *dub* (*dъbъ*) „tölgy“ szóból származik, tehát ugyanazt a hangalakot képviseli, mint a *Dabolc* név, amelyről már megemlékeztünk. Lehetséges azonban, hogy ez a szó a magyarban köznévként is meghonosodott, amint erről már több ízben megemlékeztem. A *Dobos* név határrésznévként Ugocsában kétszer is előfordul: jelentése nyilván „tölgyes“.

⁷ Az idegen *v*, *w* és magyar *b* megfelelés feltételeiről a közelmúltban szoltam a *bolti* szóval kapcsolatban (v. ö. N. Ny. VIII.). Meg kell azonban jegyezni, hogy gyanításom szerint a magyarban is $u > w > v$ fejlődés következett be, mert hisz az ugor nyelvekben is *u* és *w* felel meg a magyar *v*-nek.

⁸ V. ö. M o ó r: Westungarn im Mittelalter. 111, 286, 287.

Már korábban is gyanítottam, hogy a *Borsova* folyónév a szláv *brz-ava* „sebes víz“ névből származott. Erre nézve újabb bizonyítékot látok az 1336-i nagyszöllősi határleírás *Burzva* alakjában. Mivel a Borsova torkolatánál volt *Borsova* nevű vár és falu (< szláv *Borišova*), valószínűleg ennek a nevével keveredett a folyó neve, abban a korban, amikor az egyiket már *Borzvának*, a másikat pedig még *Borsvának* vagy *Borzsvának* ejtették. Már eleve sem valószínű ugyanis, hogy egy nagyobb folyó neve szn.-i eredetű lehessen.

A salánki *Prenez* > *Pernyész* mocsár neve nem a magyar *pernye* szóból származik (Szabó), hanem a szláv *nosť* „orr“ szóból (*Prě-nos*). Ezt az etimológiát a mocsárnak Szabó térképén látható alakja is igazolja.

A *Szappányos* pataknevben talán valami növénynév lappanghat, mert Rábagyarmaton is van egy *Szappányos* nevű erdőrész. Valami ismeretlen köznévből származhatik az Ugocsában többször előforduló *Hugát* határrésznév is.

A *Rakasz* hn. talán szláv **Mrakas* szn.-ből származik (v. ő. cseh *Mrakota*, *Mrakeš* neveket, és amint pl. *Vlkota* mellett van *Vlkaš* szn., úgy lehetett a *Mrakota* mellett *Mrakas* szn. is). Meg kell azonban jegyezni, hogy a szláv *mrakъ* „tenebrae“ szóból képzett szn.-ek csak a nyugati szláv nyelvekben vannak. Ez a körülmény azonban összhangban van mindazzal, amit Ugocsa régi szláv lakosságának nyelvéről tudunk.

A *Szalva* pataknevet már korábban is ismeretlen jelentésű szláv *slava* szóval hoztam kapcsolatba (pl. Galiciában is van egy *Slavka* nevű patak; esetleg azonban a *Szalva* név szláv *solb* „só“ szó származéka (< *Solava*).

A *Szirma* hn. a szláv **Sirom-ja* > **Siroma* szn.-i helynévből származhatott. A szláv *sirъ* „árva“ szónak származéka a mi *Szirák* helyneveünk is, és amint pl. a *Radak*, *Radota* mellett van a szláv nyelvekben egy *Radom* névalak is, úgy lehetett a *Sirak* és *Sirota* mellett egy *Sirom* névalak is. A *Sziroma* > *Szirma* fejlődés a magyarban a két nyíltszótagos hangtörvénynek megfelelően szabályszerű.

A tivadari *Told aqua* (1379) név nem valami török eredetű helynév a magyarban, amit Szabó P. a s nyomán állít, hanem a régi magyar *toudi* „kis tó“ szóból származott. Ó azok a dicső törökök! Még Ugocsában is kísértének...

Veléte ruthén neve *Vel'atin* Kniezsa szerint arra vall, hogy a két helynév egymástól függetlenül, de egyidőben keletkezett: a név alapja t. i. a szláv *Vel'eta* szn. Ezt a gondolatot Kniezsa tulajdonképp Melichtől vette át, aki így szokta magyarázni a szláv-magyar névegyezések olyan eseteit, amikor a magyar névalaknál hiányzik a szláv helynév végződése. A helyzet azonban az, hogy minden nép az idegen helyneveket saját helynévtípusai mintájára

is át szokta venni. Így tehát semmi csodálni való azon nincs, hogy a ruthénban a magyar *Veléte* névnek *Vel'atin* felel meg, aminthogy pl. a magyar *Heténynek* is *Hetenja* (370. l.). Annál kevésbé lehet *Veléte* esetében egyidejű magyar és ruthén névadásról szó, mert hisz *Veléte* már 1280-ban említve van, a ruthének pedig Szabó Istvánnak nagyon meggyőző fejtegetései szerint csak 1322 és 1351 között települtek be Ugocsa északkeleti szögletébe. Ez a példa tehát ismét azt tanúsítja, hogy a névmagyarázó és településtörténet-író egymástól függetlenül végezték munkájukat. De még a 13. század második felénél is régiebbnek kell a velétei falutelepülésnek lennie; a 13. század első felében keletkezett ugocsa-i faluk ugyanis kivétel nélkül már a *-falva* típusú nevek sorába tartoznak és legfeljebb újabb időben kopott le egyik-másik név végéről a *-falva*, Veléte pedig soha ilyen alakban említve nincs. Szabó ebben az esetben egy a Kniezsáétól független különvéleményt jelent be, amennyiben azt hiszi, hogy a falu egy patak után kapta a nevét. Ez bizony nem nagyon valószínű ebben az esetben. Nyilván itt is a patakot nevezték meg a falu után.

Különösen módszerbeli kifogásaink kifejtése annyi tért vett igénybe, hogy a könyv jelességeinek és jelentős eredményeinek részletesebb ismertetéséről — sajnos — le kell mondanunk. Talán megjegyzéseinknek a következő kötetek írói még hasznát fogják látni. De még egyszer hangsúlyozni akarjuk, Szabó István könyve bizonyos hiányosságai ellenére is — de hisz foltok még a Napban is vannak — kiváló mű, amelyet nép- és településtörténeti kérdések iránt érdeklődő olvasóinknak legmelegebben figyelmébe ajánlunk.

Moór Elemér.

(*Deutscher Auszug*). Nach Ref. sind diejenigen Abschnitte der Szabó'schen Bevölkerungsgeschichte des Komitates Ugocsa musterhaft zu nennen, in denen sich der Verf. auf ein ausgiebigeres Urkunden- und Personennamenmaterial hat stützen können: er zeigt in diesen das allmähliche Vordringen der Ruthenen und der Rumänen auf. Weniger befriedigend sind seine Ausführungen über Siedlungs- und Bevölkerungsverhältnisse in der Arpadenzeit, vor allem deswegen, weil die geographischen Namen für die Darstellung dieser Abschnitte nicht genügend berücksichtigt worden sind. Auf Grund der ON stellt Ref. folgendes fest: 1. Einen ungarischen Vorposten muss es in der Mitte des Kom. schon im 11. Jh. gegeben haben: silva Long 1262. 2. Die ungarische Besiedlung der übrigen Teile des Kom. erfolgte etwas später. 3. Auf dem Gebiet befanden sich schon in vorurung. Zeit mehrere kleine Siedlungen von Slowaken: westslav. Provenienz sind die ON *Sedlice*, *Lekence*. 4. Die Bevölkerung der sog. Sachsendörfer an der Theiss bestand aus Oberdeutschen. 5. Eine niederdeutsche Bevölkerung hatte nur die Siedlung der sog. Flandrenses an der *Batár* (< altind. *watar* „Wasser“).